

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ, ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ

1. Ο Talcott Parsons ήταν ένας από τους λίγους θεωρητικούς της κοινωνιολογίας που, στηριγμένος στην πλέον ανεπτυγμένη και σύνθετη θεωρία περί εκσυγχρονισμού, προέβλεψε την κατάρρευση του κομμουνισμού.

Η πρόβλεψή του στηρίχθηκε στην ιδέα ότι η δημοκρατία είναι μια *εξελικτική παγκόσμια σταθερά*. Υποστήριξε ότι ένα δημοκρατικό άνοιγμα (μέσω της υιοθέτησης κοινοβουλευτικών θεσμών, καθολικής ψήφου, κλπ.) συνιστά βασική προϋπόθεση για να ενισχύσει μια κοινωνία στη σύγχρονη εποχή την «προσαρμοστική της ικανότητα» και να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την αυξανόμενη διαφοροποίηση και περιπλοκότητα που συνεπάγεται η κοινωνική εξέλιξη. Από αυτή την οπτική γωνία, οι κοινωνίες του σοβιετικού μπλοκ αντιμετώπιζαν το δίλημμα *είτε* να ανοίξουν υιοθετώντας κοινοβουλευτική δημοκρατία *είτε* να μείνουν στάσιμες/να υποχωρήσουν σε χαμηλότερα επίπεδα κοινωνικής διαφοροποίησης και προσαρμοστικής ικανότητας.¹

2. Η πρόβλεψη του Parsons ήταν σωστή – για εσφαλμένους ωστόσο λόγους. Στην πραγματικότητα, μια κοινωνία μπορεί να είναι σημαντικά «προσαρμοστική» στην παγκόσμια τάξη της ύστερης νεωτερικότητας χωρίς να εκδημοκρατίσει το πολιτικό της σύστημα. Αυτό είναι προφανές από την εντυπωσιακή ανάπτυξη του ασιατι-

* Ο Νίκος Μουζέλης είναι Καθηγητής Κοινωνιολογίας στη London School of Economics.

1. Βλ. T. Parsons, «Evolutionary Universal in Society», *American Sociological Review*, τόμ. 29, 1964 και του ίδιου, «Communism and the West: The Sociology of Conflict», στο A. Etzioni - E. Etzioni (επιμ.), *Social Change: Sources, Patterns and Consequences*, Basic Books, Νέα Υόρκη 1964· βλ. επίσης Ν. Mouzelis, «Evolution and Democracy: Talcott Parsons and the collapse of the Eastern European Regimes», *Theory, Culture and Society*, Φεβρουάριος 1993.

κού καπιταλισμού. Είτε εξετάζει κανείς τις σχεδόν αυταρχικές δομές του ιαπωνικού καπιταλισμού, την κατασταλτική πολιτική οργάνωση της Νότιας Κορέας και της Ταϊβάν είτε τη σχεδόν ολοκληρωτική κινεζική πολιτεία, σε όλες αυτές τις περιπτώσεις η «προσαρμοστική ικανότητα» έχει ενισχυθεί χωρίς εκδημοκρατισμό.²

3. Μια προσπάθεια κατανόησης της κατάρρευσης του κομμουνισμού θα πρέπει να εστιασθεί λιγότερο στη δημοκρατία και περισσότερο στη δομή του κομμουνιστικού κράτους και στη σχέση του με τη ραγδαία μεταβαλλόμενη παγκόσμια τάξη.

Η θεώρηση αυτής της σχέσης από μια μακροπρόθεσμη, ιστορική-συγκριτική προοπτική ξεκαθαρίζει ότι, τουλάχιστον στο ευρωπαϊκό πλαίσιο, καθώς *αλλάζει το διακρατικό σύστημα*, μεμονωμένα κράτη πρέπει να αλλάξουν δραστικά την εσωτερική τους οργάνωση, εάν επιδιώκουν να αποφύγουν την περιφερειοποίηση ή την εξαφάνιση.

4. Για να ξεκινήσουμε με τον «προ-νεωτερικό» ευρωπαϊκό απολυταρχισμό, το γαλλικό μοντέλο του συγκεντρωτικού πατριμονιακού κράτους (όπως διαμορφώθηκε από τον Λουδοβίκο ΙΔ' και τους διαδόχους του) επεκτάθηκε γρήγορα στην υπόλοιπη ηπειρωτική Ευρώπη, με όλα τα ισχυρότερα κράτη να υιοθετούν περισσότερο συγκεντρωτικές μορφές συλλογής φόρων, στρατιωτικής οργάνωσης, εποπτείας του πληθυσμού, κλπ. Με δεδομένο αυτό το σύστημα των διακρατικών σχέσεων, όποιο κράτος αποτύγχανε να λειτουργήσει συγκεντρωτικά (π.χ., η Πολωνία) ήταν καταδικασμένο σε περιφερειοποίηση, διαμελισμό ή εξαφάνιση.³

5. Κάτι παρόμοιο συνέβη όταν το διακρατικό σύστημα του ευρωπαϊκού απολυταρχισμού υποχώρησε προς όφελος του συστήματος των ευρωπαϊκών κρατών-εθνών. Εάν ο ευρωπαϊκός απολυταρχισμός προϋπόθετε τον δραστικό συγκεντρωτισμό των μέσων κυριαρχίας (με άσκηση βίας και φορολόγηση) στην κορυφή, το κράτος-έθνος συνελπγεται άνευ προηγουμένου διείσδυση του κράτους στην κοινωνιακή περιφέρεια. Κατά τρόπο διαφορετικό από ό,τι σε

2. Η αποκαλούμενη ασιατική οικονομική κρίση που, πριν από μερικά χρόνια, διατάραξε πρόσκαιρα τις οικονομίες ορισμένων ασιατικών αναπτυξιακών κρατών, δεν αναιρεί, κατά την άποψή μου, την παραπάνω θέση.

3. Βλ. P. Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, New York Publications, Λονδίνο 1974.

όλα τα προ-βιομηχανικά κράτη (συμπεριλαμβανομένου και του απολυταρχικού), ο γραφειοκρατικός μηχανισμός του κράτους-έθνους καταστρέφει τον κατατετημημένο τοπικισμό και σύρει ολόκληρο τον πληθυσμό στα ευρύτερα οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά πεδία του εθνικού κέντρου.⁴ Από τη στιγμή που το διακρατικό σύστημα των κρατών-εθνών παγιώνεται, όποιο κράτος αποτυγχάνει να «εκσυγχρονιστεί» (να κάνει, δηλαδή, τη μετάβαση από τον κατατετημημένο τοπικισμό σε διαφοροποιημένα εθνικά πεδία) τείνει να γίνει περιφερειακό ή να διαλυθεί (π.χ., οι αυτοκρατορίες των Οθωμανών, των Ρομανόφ και των Αψβούργων).

6. Στις απαρχές του 21ου αιώνα κινούμαστε γοργά από συστήματα κρατών-εθνών με προεξάρχοντες στρατιωτικούς/γεωπολιτικούς προσανατολισμούς σε ένα σύστημα όπου προεξάρχουν οι οικονομικοί/αναπτυξιακοί προσανατολισμοί – ένα σύστημα κρατών-εθνών που στηρίζεται λιγότερο στον γεωπολιτικό και περισσότερο στον ανταγωνισμό της αγοράς. Εντός αυτού του πρόσφατα αναδυόμενου διακρατικού συστήματος, κάθε κράτος-έθνος με *αντιαναπτυξιακό χαρακτήρα* (όποιο, δηλαδή, θυσιάζει συστηματικά τη λογική της οικονομικής παραγωγικότητας και ανάπτυξης σε όφελος εκείνης της πολιτικής κυριαρχίας ή της θρησκευτικής κατήχησης, για παράδειγμα) είναι προορισμένο είτε να καταρρεύσει (το σοβιετικό κράτος) είτε να καταλήξει στην περιφέρεια (Βόρειος Κορέα, Κούβα, Ιράν).

7. Η κατάρρευση, επομένως, του σοβιετικού κομμουνισμού έχει μικρότερη σχέση με το έλλειμμα δημοκρατίας από ό,τι με το αναπτυξιακό του έλλειμμα. Εντός της νεοφιλελεύθερης παγκόσμιας τάξης των οικονομικά ανταγωνιστικών κρατών-εθνών, ένα αντιαναπτυξιακό κράτος όπως το σοβιετικό μοιάζει με γίγαντα με πηλίνα πόδια: τελείως ανίκανο να μετάσχει σε έναν αγώνα δρόμου όπου οι κύριοι ανταγωνιστές πρέπει να τρέξουν γοργά όχι μόνον για να κερδίσουν αλλά και για να διατηρηθούν στο παιχνίδι.

8. Αντίθετα από την κοινώς επικρατούσα άποψη, η παγκοσμιοποίηση δεν συνεπάγεται την πτώση του κράτους-έθνους. Συνεπάγεται μόνον την πτώση του κρατισμού – δηλαδή της ικανότητας της κυβέρνησης να ελέγχει λεπτομερώς και ευθέως κοινωνικο-οικονομι-

4. Βλ. R. Bendix, *Nation Building and Citizenship*, Action Books, Νέα Υόρκη 1969.

κές και πολιτιστικές εξελίξεις εντός της επικράτειας κυριαρχίας της. Αυτή όμως η μείωση του αυτοπεριορισμού, αυτή η απώλεια της λειτουργίας εσωτερικού ελέγχου/εποπτείας εξισορροπείται από την απόκτηση νέων κρατικών λειτουργιών στο παγκόσμιο πεδίο. Για αυτόν τον λόγο, οι πόροι που αποσπών από τους πολίτες τους τα εξωστρεφή κράτη που είναι προσανατολισμένα στις εξαγωγές τείνουν, προς το παρόν, να αυξάνονται μάλλον παρά να μειώνονται (ως ποσοστό του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος). Όσο περισσότερο ανοίγουν οι κυβερνήσεις τις οικονομίες και τις κοινωνίες τους στο παγκόσμιο εμπόριο, τόσο περισσότερους πόρους τείνουν να χρησιμοποιούν για «εσωτερικές προσαρμογές».⁵ Η παγκοσμιοποίηση επομένως, δεν συνεπάγεται την πτώση του κράτους-έθνους γενικά, συνεπάγεται μόνον την πτώση εκείνων των αντιαναπτυξιακών κρατών που είναι εσωστρεφή – όπως ήταν το σοβιετικό. Από αυτή την άποψη, τρία είδη κρατών είναι συμβατά με την παγκοσμιοποίηση:

α. κράτη της «ύστερης ανάπτυξης» τα οποία, με έναν λίγο-πολύ αυταρχικό τρόπο, υιοθετούν πολιτικές κατεύθυνσης και επίβλεψης της οικονομίας που δεν υπονομεύουν αλλά καθοδηγούν δραστήρια τις δυνάμεις της αγοράς προς αναπτυξιακούς στόχους (π. χ., η Κίνα).

β. «φιλελεύθερα» κράτη-έθνη του καπιταλιστικού κέντρου τα οποία, λόγω της κυρίαρχης οικονομικής τους θέσης, μπορούν να επιτύχουν αύξηση απελευθερώνοντας απλώς περαιτέρω οικονομικούς μηχανισμούς (π. χ., οι ΗΠΑ), και

γ. ημι-κορπορατιστικά, σοσιαλδημοκρατικά κράτη του καπιταλιστικού κέντρου που υιοθετούν πολιτικές κατεύθυνσης και επίβλεψης της οικονομίας σε μεγαλύτερο βαθμό από τα προηγούμενα αλλά είναι λιγότερο αυταρχικά από τα πρώτα (π.χ., Γερμανία, Γαλλία).

9. Δεν είναι με κανέναν τρόπο βέβαιο ότι ο νεοφιλελεύθερος τύπος της παγκοσμιοποίησης που κυριαρχεί προς το παρόν θα επιβιώσει και κατά τον 21ο αιώνα.

Μετάφραση: Τίνα Πλυτά

5. Βλ. D. Rodrik, *International Trade and Big Government*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 1975.